

da li je kalimah bio postmodernista?

aleksandar prokopiev

Privlačnost aleksandrizma kao uzora za opredeljeni tip autorskog rukopisa u savremenoj književnosti, u kome Borhes zauzima patrićijski položaj Kalimaha, a kosmopolitsko stremljenje, potkrepljeno intuitivnim potencijalom planetarne s(a)vesti, uzdiže književnost na čin herojske Igre, napaja se sa dva naizgled spojna elemenata: *Bibliotekom*, koja simbolizuje uzajamnost duhovnih nastojanja sa prethodnicima i *usamljenošću* čitaoca-tumača, čiji su komentari (izvedeni u prostoriji posvećenosti, zaštićenom autoritetom i brojnošću Knjige i oslobođenoj od živih ljudi) odbrana sopstvenog, krhkih individualnog opstanka. Poluslepi Borhes koji se od krvavih, dnevnih događaja rastrojene domovine Argentine odvajava neprobojnim zidovima hiljada knjiga i Kalimah, osnivač »škole Muza«, miljenik carice Arinoje, koji u tišini Biblioteke strpljivo ispisuje svoje enciklopedijske »tablice«, upečatljivi su ne samo po ekletičnoj umešnosti ukrštavanja raznorodnih parčica duhovnog nasledstva u jedinstveni mozaik, kada se neutoljiva radoznalost potkrepljuje skepsom i mistikom, već i po ljudskom izboru - da se fizički egzil iskoristi za nemerljivu slast vertikalnog putešestvija.

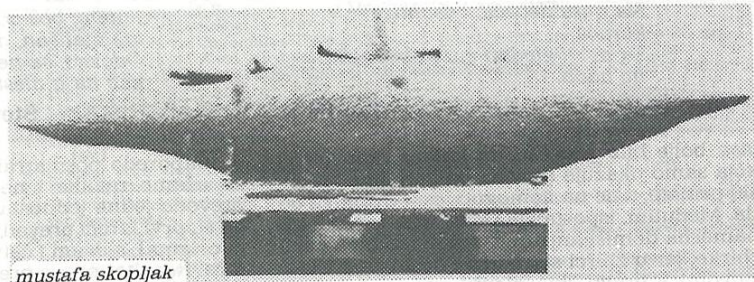
Ploveća oznaka, »aleksandrizam« obeležava književnost III veka pre n. e., koja cveta u tankom, ali prostorno prisutnom sloju helenističkih carstava, među aristokratima duha, znalaca starogrčke književnosti, a često i filologa. Apokrif, dograđivanje mitološkog detalja, citat, mistifikacija ili ljupka rasprava o pesničkoj formi-ove divne vežbe talenta, imaginacije i upotrebe znanja su obezbedene čistotom prostora (Biblioteke) i jezika, koji se kod Kalimaha i njegovih srodnika bitno odvajao od onog u svakodnevnoj upotrebi mnoštva. Posle smrti jedinstvenog Aleksandra, u novosazdanim monarhijama, koje su razdelile Imperiju, hibridno, mnogojezično žiteljstvo najrazličitijeg porekla, spaja jezik, kulturu i nedostatak dubljeg obrazovanja. Svet nalikuje kosmopolitskom selu, pa kao što današnji građanin luta površinom informacija, tako se i negdašnji podanik Ptolomeja, Seleukida ili Antigonida zadovoljavao brojnim konkretnim raznodama koja su mu pružala carstva.

Helenistička epoha lako potkopava etičko-politički kosmos polisa, i pored tragokomičnog otpora Demostenovih naslednika. Još je na scenama Ahilejevog štita koje je hromi bog urezao u metal, a genijalni rapodi iskovao u stihove, zajednica neophodna i osnovna u ličnom razvoju. Kod Homera je već fomiran kosmos polisa: bojno polje i skupština ustrojstvo časti i vlasti, vaspitanje mladih, javni život, u kome umne besede i junačka dela idu ruku pod ruku, ali uvek u saglasnosti sa načelima Reda u Gradu. A kada se ona naruše, kao u slučaju Edipa ili Alkibijsada, krivicu mora da plati on-pojedinaac. Polis je bezgrešan, i kada se krvavo sveti. Otuda, izvanredna bliskost koju stanovnik polisa oseća za mit, gde antropomorfnu Zevsov Olimp upozorava ljude-slamčice da svaki bunt, hibris mora da se kazni, bilo da se radi o besmrtnicima ili o ljudima (svakako za druge fatalnije, zbog njihove krhkosti i prolaznosti). I dinastički obračun na nebeskom tronu dovodi do konačne i simbolične pobeđe uma nad nagonom, osmišljene svetlosti nad slepom ployavom. Mudrost (prvi atribut Zevsa) nadvladava lukavost (adut Kronosa, gutača dece) i očovečena bogotvornost može otpočeti sa osmišljavanjem sveta (za čoveka).

Već nas likovi bogova i ljudi u delima Euripida i Aristofana, sudbina Sokratova, Platonova dvojnost ubeđuju da je vera u etički i politički autoritet polisa dobro poljuljana. Nepobedivi Makedonac je samo dovršio ono davno započeto: i formalna se zaštita polisa rasprsla pred imperatorovim osvajanjima Orijenta- u gradovima koje je tamo osnovao on i njegovi naslednici, osnovni ideal, koiné, podrazumevao je protok, mešanje, uzajamnost. Aleksandrija, ponos helenizma, bila je amalgam naroda: lagidska monarhija, grčko-makedonskog porekla, favorizovala je Makedonce i Grke, koji nisu bili samo vladodržačka, već i kulturna elita, ali je podsticala i ostale pre svega, Jevreje (čija je kolonija brojala oko 100 000 stanovnika) i Egipćane. I pored jake helenizatorske propagande, i priemčivosti obrazovanog dela negrčkog stanovništva za prihvatanje atičkog jezika (Biblija je prevedena na atički već za vladavine Ptolomeja Filadelfa) i sinkretičnog, kosmopolitskog duha Grada, narodi su ljubomorno čuvali jezik, običaje i veru. Delimična sličnost sa Borhesovim Buenos Ajresom: Španci, Italijani, Jevreji, Sloveni, po neki kreolac mulat, - u gradu sa velikom Nacionalnom bibliotekom (iznad 650 000 naslova).

Jezik kojim su pisali aleksandriji bio je prilagođen atički-koiné glossa najbliži Platonovom. Celokupna prethodna starogrčka književnost pisana je na dijalektima, koji su se ravnomerno raspoređivali po književnim rodovima: dijalog u tragedijama na atinskom, a horske partije (kao i horska lirika) na dorskom, ep na ja jonskom, lirika na eolskom ili jonskom, melika na eolskom. Kalimah i njegovi savremenici, (»Plejada«: Kalimah, Aleksandar iz Pleurona, Dionizijad, Likofron, Sofifan; njihovi naslednici na dvoru Ptolomeja Eurgeta: Apolonij sa Rodosa, Dositiej iz Peluzije, Eratosten, Lakid iz Kirene. . .), pod blagonaklonim pokroviteljstvom vladaoaca, kao otmeni književnici — detaljno izučavajući leksičke mogućnosti, uvodili su u svoj pesnički rečnik stare reči i izraze često potpuno nepoznate savremenima. S druge strane, moguće je da su oni koristili nama nepoznate izvore pesničkog i pripovedačkog folklor. Helenistički atički razlikovao se od atičkog koji se govori u Ati-

ni, prihvatanjem nekih osobenosti starih grčkih govora, naročito jonskog, kao i korišćenja nekih »egzotičnih« varvarskih reči. Kao i Borhesov jezik, i jezik Kalimaha, napojen erudicijom, i sam je već (bio izdignut, »apstraktan« u odnosu na govorni, jezik poeta doctus-a, rafiniranog maniriste, koji je kristalnu baroknost stila dosegao prefinjenom Irgom. Upotrebljavali su metafore koje su ponekad istinske zagonetke, a neki su se usavršavali u tksv. »figurativnoj« poeziji-raspored stihova stvarao je određeni vizuelni kontekst, za čije razumevanje je bilo neophodno poznavanje »ključa«. Ipak, i pored ekskluzivnosti i predanosti zanatu, aleksandriji nisu potiskivali značaj zanosa, sigurno ne u smislu horacijevske osude »pesnika-pijanice«. Kult forme nije izazvao potcenjivanje inspirativnih pokretača, naročito kada se inspiracija shvata kao moć povezivanja, nadograđivanja određenih iskustava, u kristalizaciji sposobnosti za aktivnom duhovnom potragom. Odnos Kalimaha prema Homeru sličan je odnosu Borhesa prema Danteu. Olimpijci su odavno samo književni likovi, vreme Velike Saglasnosti je odavno samo nepovratna nostalgija. Mitološki size-i mogu da inspirišu kao polazišta plemenite Igre, ali preimućstvo nemaju glavne, središnje, primarne ličnosti i događaji, koji su nekada delovali kao uzori, već mitološki detalji, nepoznate epizode, poetizovane istorije gradova ili porodica iz lokalnih, često bizarnih mitova. Kalimahovi napisi o pticama ili glose o naslovima lokaliteta slobodno asociiraju na Borhesovu fantastičnu zoologiju. Kretao se među umovima opsednutim jezikom: Zenodot sastavlja Homerov vokabularijum, Aristofan iz Bizanta teoriju »analogija« i dijakritičkih znakova koji su se upotrebljavali u aleksandrijskim izdanjima, Aristarh je proučavao vrste reči i potkrepljivao vrednosti analogija. Ali, među Kalimahovim sadržajima nema samo književnih znalaca i jezikoslovaca. Ako je Atina zadržala filozofski primat, u Aleksandriji istražuju mnogi za koje je sistematizacija, oblikovanje znanja po disciplinama, opsesija: matematičari i fizičari (Euklid formira visoku školu na kojoj predaje geometriju, Sirakužanin Arhimed studira u isto vreme kada Kalimah ispisuje svoj katalog), geografičari i geometri (još od indijskih istraživanja Nearha u totalnoj pratnji monarha-osvajaca), lekari i anatomii (Herofil iz Halkedohna i mladi mu savremenik Eristrat iz Keosa sagledavaju čovečiji organizam kroz uzajamnu funkcionalnost njegovih organa). Izjava koja se pripisuje Kalimahu: »ne pevam o ničemu što nema svoje svedočanstvo«, nije potvrda samo njegovog poštovanja erudicije, već i afirmacija lične radoznalosti, strasti da se pronikne u najskovitije hodničice Lavirinta. Nasuprot kolektivnim, etičkim temama privlači individualno iskustvo, često epizodno, često bizarno. Samo je jedno obimno delo, ep »Argonautika« Apolonija Rodoskog, sačuvano, i to u latinskom prevodu, zahvaljujući interesu rimskih pesnika. Ostala dela su, u kraćoj (epilioni, elegija, mim) ili u hibridnoj (idila, sentimentalna, pripoved) formi. Aleksandrijska književnost je imala izrazitu sklonost ka mešanju, još bolje, ka saradnji među žanrovima. Poezija je često pisana u jambu, što je ranije bila karakteristika drame, a jedno dramsko delo, napr. »Aleksandra« od Likofrona sasvim nalikuje poemi (u kojoj, pretskazanja Kasandre, vidovite čerke zlosretnog Prijama i sapatnice nadutog Armenona, sadrže izobilje metafora i drugih stilskih figura, tako da je ovo delo sa pravom nazvano »vežbaonica za gramatičare«). Izdavanje naučnih poema, naročito onih sa »prognozerskim« karakterom iz oblasti astrologije, ne samo što asociiraju na horoskopsku opsednutost našeg doba, već i na fakat da se paralelno sa lucidama o ustrojstvu svemira, vrši probroj i u zonu sumraka, gde su veze među zvezdama isto toliko moćne i neprikosnovene kao i u astronomskim sagledavanjima (dostigla su najsitetičnije rezultate u aleksandrijskom periodu: heliocentrična teorija Aristraha i Seleuka, kasnije-nebeska istraživanja Apolonija iz Perga i posebno, Hiparha, koji je pomoću instrumenata, identifikovao nad 850 zvezda, opredelivši njihove koordinate i veličinu). Astrološki impulsi, emitovani iz drevnih vavilonskih kula, lako su prihvatani od grada do grada širom helenističkih carstava, u kojima su radoznali podanici čeznuli za samopotvrdom putem nebeskih zakona.

mustafa skopljak

Izgleda da otpada idealizirana vizija o Kalimahu i Borhesu kao zatočenicima po želji, koji u egzilu Biblioteke obezbeđuju privatnu i stvaralačku neprikosnovenost. Već sama priroda njihove afirmativne, protejske delatnosti, napajane enciklopedijama, katalozima, leksikonima govori o neophodnoj druželjivosti, sadejstvu sa srodnim individualnim energijama. Ogromni uticaj Kalimaha na rimske neoterike, Propercija ili Ovidija, i Borhesovo očigledno očinstvo prema nizu najistaknutijih autora druge polovine XX veka, ne poništava njihovu aktivnu (ne)saglasnost sa savremenicima. Kalimahova polemika sa Apolonijem, oplemenjena sa dva reprezentativna dela aleksandrijske književnosti »Ibisom« i »Hekalom« nagoveštava da je bekstvo najtalentovanijeg Kalimahovog učenika na daleki Rodos iznudeno neposrednom moć učitelja, neposrednim uticajem kojim je Kalimah obasipao buduće književnike. Primeri Borhesove stvaralačke plime u saradnji sa Kasaresom i Margaritom Guerero, kao i njegova potajna polemika sa dvojicom su-narodnjaka, književnih velikana, Sabata i Kortasara, govori slično-mudracu je Biblioteka neophodna i kao riznica argumenata za osnaženje njegove Igre.

Vratimo se još jednom Aleksandriji. Gnusno žrtvovanje Biblioteke, i malo kasnije, samoubistvo zmijolike gubitnice Kleopatre, ne ozna-

čava konačni pad Grada, ali će divni dani Carstva za prvih Ptolomejevi-ka ostati nedostižni. Augustova Aleksandrija održavaće još izvesno vreme staru slavu, ali prvoni Jevreja i hrišćana raznose negdašnji kosmopolitski sjaj »svetskog Grada«. Iako veliki deo blaga Biblioteke ostaje sačuvan sve do 391 god. (u Serapeumu), Aleksandrija će delimično i za kratko vratiti svoj jezgrovit oreol tek u vreme burnih dogmatskih rasprava koje su podelile starohrišćansku crkvu. Aleksandrijski patrijarh Kiril, uz blagoslov Rima, osuđuje za jeretičko učenje patrijarha carigradskog Nestorija, i Aleksandrija postaje prestonica istočne Crkve. Njena kratka vladavina biće razorena već na četvrtom Vaseljenskom saboru u Halkedonu, kada je aleksandrijska doktrina o jedinstvenoj božanskoj prirodi Hristovoj proglašena jeretičkom. Od arapske okupacije 642 god., Aleksandrija sve više i više dobija status trećerazrednog grada, koji će popraviti tek početkom našeg veka.

Ipak, neosporno je da i pored svog objektivnog vekovnog opadanja značaj i mogućnosti duhovnih vibracija, Aleksandrija je za nas, čitaoce Kavafija i Darelja, sačuvala jedinstvenu primamljivost egzotične drevnosti. I tako, dolazimo do ključnog paradoksa: ona opčinjavajuća, fluidna Aleksandrija bila je u to svoje mitsko, zlatno doba — Grad u izgradnji! Ushićeni bezmernom, atlantidskom tajanstvenošću Grada, ostajemo zatečeni faktom da je njegovo začeće bilo veštačko, voljom svemogućeg Osvajača, a ne prirodnim zakonima zemlje. Time u slučaju Aleksandrije, dobija specifičnu težinu Špenglerovo određenje »svetskog grada«, megapolisa: . . . koji je svu sadržinu istorije usisao u sebe, prema kome spada na rang i provincije celokupno zemljište kulture — koje sada, sa svoje strane, ima da ishranjuje svetski grad ostacima svog višeg ljudstva. . . . Namesto sveta — grad, jedna tačka u koju se skuplja sav život dalekih zemalja, dok se sve ostalo sasušuje; namesto naroda u formi, sraslog sa zemljom, novi nomad, parazit, stanovnik velikog grada, čisti (bez tradicije) čovek od činjenica, koji se pojavljuje u bezoblično tekućoj masi, nereligiozan, inteligentan, neplodan, sa dubokom odvratnošću prema seljaštvu (i njegovom najvišem obliku, seoskom plemstvu): dakle jedan ogromni korak ka anorganskom, na kraju. . . . Kao docnije Rim, ili mnogo docnije Pariz na prelazu stoleća, ili današnji Njujork, Aleksandrija je bezmilosno propagirala svoj politički i kulturni egoizam. Ali, za razliku od budućih megapolisa, monocentričnu helenske Aleksandrije nije imao svoj prošlost, ni svoju istoriju. Kraljevski grad Aleksandrija, graden po planovima veštog fantazera Hipodama, grad sa sopstvenim ustavom, specifičnom upravom i privilegijama — znači ta jedinstvena prestonica bila je jedan od sedamdeset gradova koje je veličanstveni Aleksandar formirao dekretom. »Sinoikizam« — pretopljavanje nekoliko naselja u novi grad, ili selidba celog grada na drugo mesto ili osnivanja gradova — bila je specijalnost velikog Makedonca i njegovih naslednika, dijadoha. Seleuk je formirao 11 Antiohija, 9 Seleukida, 5 Laodikeja, 4 Apameja i druga Stratonikeja, imenjujući ih po članovima svoje porodice. Jedna druga Aleksandrija, Aleksandrija u Troadi, koju Lisimah kumuje u čast Vode, ranije se zvala Antigoneja (prema Antigoni) i sagrađena je putem sinoikizma. Na sličan način, Lisimahaova supruga Amastris stvorila je grad na Pontu i imenovala ga svojim imenom, a Kasander je formirao Tesaloniku (Solun), ujedinjavanjem 26 naselja.

Kada se Kalimah rodio, grad Aleksandrija je imao dvadesetak godina. Tridesetogodišnji pisac bio je svedok izgradnje jednog od sedam svetskih čuda — svetionika na ostrvu Farosu (280 god. pre n. e.). Kalimah je živeo u gradu — gradilištu, u Gradu bez neposrednog sećanja, bez nostalgije. Bez kobnog dejstvovanja opstruktivne tradicije kao u istočnoj Atini. Dok je u Aleksandriji, Novom Gradu, cvetala književnost i nauka, u umetnički sterilnoj Atini još su opstojale moćne filozofske škole — stoička (mada su njeni najjači predstavnici Semiti ili Helenizirani Orientalci: Zenon, Kleant, Hrizip), epikurejska i skeptička. Bilo je i među ovim filozofima talentovanih ljudi od pera kao Teofrast, autor »Karakterata«, sam Epikur ili skeptik Timon iz Flijunta, ali vrhunski dela lepe književnosti na Poluostrvu bila su odavno, nepovratno napisana (prefinjeni, melanholični Menandar, jedini veliki pisac među kasnim Atinjancima, koji je toliko voleo rodni grad da nije otišao u Aleksandriju, nije bio cenjen među svojim sugrađanima).

Zar Kalimahova samouverena kritika Homera nije bila obezbeđena i prostornom distancom prema tradiciji? Imun na balast patine, a zaljubljen u Obnovu, jednovremeno liričan i skeptičan, u fanatičnoj potrazi za završenostvom forme, a sa drskim negiranjem velikih formi (epa, tragedije) kao konačno prošlih, stanovnik Grada u izgradnji, i stanovnik Biblioteke kao suma sumarnog jedne savršene kulture, sa svešču da dolazi »posle«, ali neopterećen, »podalje«, sa Knjigom kao svedočanstvom, ali i potsticajem za novo čitanje - takav je mogao biti jedino Aleksandrijac Kalimah, koji na književnost nije gledao kao na fosil iscrpljenih mogućnosti, već kao na izazovni prostor alegorija. Pretpostavimo analogiju: dok kroz kulturne arhive zapadne Evrope lutaju netajezički dušebrižnici, u dalekoj književnoj »koloniji« Argentini, slepi, »posredni« Evropejac napaja eros književnog teksta neophodnom strašču znalca. Naravno, Borhesov Buenos Ajres je bio 350 godina stariji od Kalimahove Aleksandrije, Ali, Pedro Mendoza koji je 1536-te formirao naselje, bio je kolonizator, osvajač, i »začeo« je mesto, koje će dočekati Borhesa kao najveći južnoamerički grad sa raskošnim katedralama i najprostranijim hladionicama za meso na svetu. Naravno, B. Ajres nije mogao da dobije ono pijedestalo mesto koje je u helenskom svetu držala Aleksandrija. Dok je, ubrzanim rastom, ušao u red novih hispanoameričkih megapolisa, B. Ajres nije mogao, brojnošću i lepotom građevina, izboriti povlastice »svetskog grada«, njegovu dominantnu poziciju »usisivača« prethodnih kultura, obilje krhotina, bučnosti, tehnološku baroknost, kakve je posedovala Aleksandrija (iako je sva ta svojstva koristio). Ipak, Borhes iz Buenos Ajresa jako je sličan Kalimahu iz Aleksandrije — bojica na zemljištu egzotičnih mitova, a poklonici »savršene, a daleke« kulture, spojili su rezignatnu mudrost Knjige sa igračkom virtuoznošću domorodca. Pa zašto onda Kalimaha tog »pra-borhesovca«, ne nazvati istinski postmodernistom!

antički i moderni pejzaž bela hamvaš

U početku je antički pejzaž bio veoma jednostavan. Jedna jedina zatalasana linija i pod njom jedna jedina riba, ništa više, to je bilo more. Kao što se vidi, nije to bila slika koja bi odgovarala ukusu današnjeg odraslog čoveka. Sve u svemu bila je znak. Simbol. Kao pismo, hijeroglif, s kojim je bila u srodstvu.

Ali ako čovek dobro pogleda modernu sliku, pejzaž Koroa, Van Goga, Konstebila ili Kloda Lorena, s iznenađenjem će zapaziti da ni ona nije drukčija. Izmenio se samo znak. Navikli smo da se prepuštamo i verujemo čaroliji umetnika, da ono što stavlja pred nas jeste imitacija sveže jutarnje šume, ili senovitog prozračnog maslinovog gaja.

Ne tako davno mi se slučajno da sam primetio gde se nalazi procep kroz koji se možemo izvući iz iluzije koju je izazvao umetnik. I kada sam se izvukao — jer nisam odoleo da ne pokušam —, nisam video nikakvu sličnost između predela i slike. Nešto pak preciznije: sličnost nije bila veća nego u antičkom pejzažu, kada je more označavala zatalasana linija i riba. I ovo ovde su sve znaci a nisu mnogo ni nerazumljivi.

Od kako sam otkrio ovo, za mene veoma važno zapažanje, mesečima razgledam antičke i moderne pejzaže, one koje sam mogao da pribavim. O svojim zapažanjima načinio sam mnoštvo beležaka, dok ih se konačno nije nakupilo toliko da mi ne bi bilo naročito teško napisati celu knjigu.

Sada mi nije to namera. Saopštiću samo nekoliko misli, možda najvažnijih.

Pre svega prva evropska pesnička slika, iz Odiseje, vrt nimfe Kalipso:

U kući ispred nje vatra na ognjištu i daleko se širi prijatan miris dima od sagorele kedrovine i limunovine. Ona sama predivnim glasom pevuši pesmu, dok hitrim rukama na zlatnom stanu blistavi ogrtač tka. Okolo pećine gaj joha i jela i tamnih čempresa, sve sami zimzeleni. U krošnjama se nastanile krilate ptice, sovuljage i kopci, brbljive vrane, ptice plavuše koje na obali love ribu. Iznad ulaza pak vise sa stene dugački kraci loze čardaklije na kojoj zru purpurni grozdovi. I četiri vrele biserne vode izviru blistavo, međusobno sasvim blizu i sve ovuda krivudaju. Livade blistaju svežinom, po njima osut celer i šeboj.

Da li ste zapazili šta je sve ovde? Sklopite oči i zamislite pejzaž. Slika će postati slična onima kakve su Grci slikali, ili kakve se mogu videti na zidovima u Pompeji. Nasuprot ukrajsima, slika je bezuslovno jedinstvena. Jer u njoj je jednostavno osećanje, misao a jednostavan je i čovek koji je slika. Atmosfera je najčešće idilična. Čak i onda ako slika predstavlja oluju, ili je tamna.

Da joj suprotstavim moderan pesnički pejzaž. Iz jedne je Verhare-nove zbirke i evo ga:

Starine pastiri, na svakog se sručilo po stoleće,
i njini psi, olinjali po livadi ko stare krpe,
često ugledaju na nemoj ravnici,
na zlatnim dinama, u hladu,
u tišini, noću užas da se primiče,
da se voda posramljena u blatu krije,
polje pobledi pa se zakloni,
da svaki list drveta, grana žbuna
motori i vatra sunca na samrti,
čija svetlost se probija poput lude,
gasne i guši se u njegovim zracima.

Suprotnost je dovoljno karakteristična. Evo zagušljivog užasa koji u ovim rečima podrhtava, kao da ni po čemu ne liči na vrt nimfe Kalipso. I zaista ni po čemu ne liči. Ova slika je kao mora iz sna, napeti ujedri skriveni u dubokoj tami, koji ne dopuštaju da slikar povuče pravu liniju. Mučne, krive, napačene linije, kao polomljene i zle, napuštene, grešne i zagrcnute jabuke Van Goga.

Pitanje nije koja je slika prava.

Mi, naravno, već znamo da nije nijedna. Antički predeo nije ništa drugo do simbol. Ali ni moderni nije ništa drugo. Znamo da slika nikada i ne može biti ništa drugo do znak. Ali dok antičkom slikaru pejzaža nije ni padalo na um da sedi u gaju i da navodnim kopiranjem drveta pobuđuje iluziju istine, moderni slikar, kao što se kaže, radi po prirodi. Izvor antičkog pejzaža čovek bi uzalud i tražio. Nigde na zemlji nema takvog žala, takvog drveta, takve pećine, takvog kamena, takvog cveta, izuzev u mašti slikara. Izvor modernog pejzaža, vele, postoji, svi ga mogu pogledati i da bi kontrola bila veća, može se i fotografisati. Antički slikar stavlja pred nas zamišljen, takozvani idealni predeo; častoljublje modernog slikara je veće, ili manje, ne može se pouzdano znati, ali uzorak je preuzet iz prirode.

Određnica je dakle: priroda. To je ona tema koju antički slikar ili nije poznavao, ili nije ni uzimao u obzir. A to je ona tema na kojoj radi moderni slikar.

Jedini slikar na koga se moglo računati u ovom teškom pitanju jeste Džon Raskin. U svojim *Modernim slikarima* tokom dugih poglavlja govori o antičkom i modernom pejzažu. Bavio sam se njime i da sam od celog poduhvata imao samo toliko koristi što sam dve sedmice proveo u prisnom prijateljstvu s Raskinovom knjigom, i to bi bilo dobitak.

Po njemu, moderna slika se razlikuje od antičke u tome što je oblačna. Oblak, po sebi se razume, nije ono što bi neobrazovan čovek po-